

KÉT LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Péter,

Köszönöm, hogy megküldted Nagy Lászlónak *A két Gábor a Tündérkertben és a valóságban** című tanulmánya kefelevonatát. Elolvastam, kérdésednek azonban, hogy megállapításaihoz vitacikk formájában szóljak hozzá, nem tudok eleget tenni. Nagy László történetírói magatartása az utóbbi években és ebben a cikkében különösen is, alatta van annak az etikai mércének, amely — szerintem — minimumként megkívántatik a historikustól. Szenzációhajhászásból ferdít, közismert tényeket elhallgat, néha szinte úgy tűnik, hogy tudva valótlant állít, — ha vitába szállok vele, elismerem módszerének erkölcsi jogosultságát.

Nem akarlak az előzményekkel untatni, de röviden megemlítem, hogy Nagy László az 1960-as évek elején jelentkezett a történeti irodalomban, Bocskai és Bethlen korával foglalkozó alapvető hadtörténelmi munkákkal. Az 1970-es évek közepétől azonban a tudományos kutatás és feldolgozás helyett inkább a szenzációkeresés útjára lépett. Sorozatos cikkekben foglalkozott Bethlen Gáborral, I. Rákóczi Györggyel, Thököly Imrével, II. Rákóczi Ferencsel és korukkal, minden esetben azonos volt a mondanivalója: a történészek meghamisították a valóságot, ő most feltárja az eltagadott igazságot. Módszere: az egykorú adatokból azt emeli ki, ami prekoncepcióját alátámasztja, amit körülfonhat erőszakolt következtetéseivel. Idézetei, hivatkozásai tömegükben elkápráztatják a nem szak-

* Megjelent az Irodalomtörténet 1982/2. számában. *A szerk.*

embert, de egyoldalúak és korántsem mindig megbízhatóak. „Eredményei” teljesen felforgatták a magyar történelem eddigi értékrendjét. Szerinte I. Rákóczi György mint politikus koncepciózusabb, mint hadvezér tehetségesebb volt Bethlen Gábornál, ahogy Thököly Imre minden vonatkozásban nagyobb volt, mint II. Rákóczi Ferenc. A lényeg számára az, hogy valami egészen újat, az eddigiekkel szögesen ellentéteset mondjon, amit azután leleplezésként tálalhat.

De hadd szóljak a korrektúrában olvasott legfrissebb tanulmányról. Szegény Móricz Zsigmond ebben inkább csak ürügy, regénye kapcsán ugyanis a szerző „a két Gábor” történeti értékelésével kapcsolatos legfrissebb „eredményeit” adja elő. Időnként ugyan meg-megrója Móriczot, hogy „könnyedén mellőzte a történeti adatokat”, sőt a szakirodalmat is, általában mégis nagylelkűen fölmenti őt, a felelősséget a történészekre hárítva, akiknek eredményeit átvette. A történetírás ugyanis – olvassuk a cikkben – a két Gábor közötti vitában a Bethlen által eltorzított adatokat fogadta el, jöllehet Báthory már akkor megírta: amit ellenfele mond, az hazugság, nem ő a hibás, hanem Bethlen. Móricz ezt a Bethlen és a történetírók által „tendenciózusan megmásított képet fogadta el”, mentéséül szolgáljon, hogy „minden bizonnyal teljes jóhiszeműséggel.”

A Nagy László által felrajzolt kép nagy vonásokban így foglalható össze. Báthory Gábor uralma kezdeti nehézségek után rendeződött, 1612–13 fordulója „az erdélyi belső viszonyok konszolidációjának az időszaka.” A fejedelem ügyes külpolitikával megszilárdította nemzetközi helyzetét, rendet teremtett belül az országban, „a békés építőmunka napjai következtek volna.” Bethlen azonban egyéni érvényesülési vágyból nem nyughatott, mindenáron fejedelem akart lenni. Egy ideig otthon, Erdélyben szervezkedett, majd „a jogos felelősségrevonástól való félelmében” török földre menekült. A Portán bevádolta Báthoryt, hogy a császár-királyal paktál, amiből persze egy szó sem volt igaz. „Báthorynak esze ágában sem volt

a némethez hajtani Erdélyt, ez ellentétben állt egész politikai koncepciójával.” Bethlen ekkor már eltökélte, hogy fegyverrel szerzi meg magának a fejedelemséget, „még azon az áron is, hogy az őt trónra ültető török-tatár csapatok várhatóan szörnyű pusztításokat művelnek Erdélyben.” Történetírásunk hallgatott arról – mondja Nagy László –, hogy Bethlen a trón fejében – „elsőként az erdélyi fejedelmek közül” – odaigérte Erdély két végvárát, Lippát és Jenőt a töröknek. Sőt mi több – mondja –, történetíróink „tényként idézgették” Bethlennek azt az állítását, hogy a két várát ő előtte már Báthory Zsigmond is odaigérte, a török tehát csak a régi ígéretet hajtotta be rajta. Hazaárulása olyan nyilvánvaló volt – mondja Nagy László –, hogy az erdélyi országgyűlés 1612-ben (ne felejtjük, még Báthory Gábor idejében) fő- és jószágvesztésre ítélte. 1613 tavaszán azután megindultak a török–tatár hadak, s az egy emberként Báthory Gábor mellett felsorakozott Erdélyt eltaposták. A török által fejedelemmé választott Bethlen első ténykedése az volt, hogy meggyilkoltatta a Váradra menekült Báthoryt. A történetírás persze itt is Bethlennek hitt, aki a gyilkosságot a hajdúkra kente.

Summázva a dolgokat: „A valóságban tehát nem egy pusztulás szélére jutott országot mentett meg Bethlen Gábor a török csapatok igénybevételével, hanem egy konszolidálódó országra hozott égető-pusztító hadakat, alapvetően önös érdekektől és céloktól vezéreltetve.” Mindehhez pedig Nagy László még hozzáteszi, hogy a történeti források alapján Bethlen magánélete is „sokkal botrányosabb” volt, mint amilyenek történetírásunk és a hős magatartását szépítő Móricz Zsigmond lefesti. „A valóban élt Bethlen erkölcsi fel fogásában és szokásaiban ahhoz állt közel, amilyenek Móricz az ellenpontot, Báthory Gábort rajzolta.”

A Nagy László által kibogozott „történeti igazság” valóban új, meghökkentően új. De ő is kell hogy tudja: amit mond, az minden lényeges vonásában hamis.

Nem igaz, hogy 1613-ban Erdélyben konszolidációról beszélhetünk. Igaz, Brassó városa – amely ekkor a szászok küzdelmét vezette a fejedelem ellen – kénytelen volt megalázkodni, miután Báthory 1613 áprilisában szerződést kötött II. Mátyás császár-királyal, ez azonban csak pillanatnyi szünetet jelentett a belső háborúban, s nem a békés építőmunka kezdetét. (Báthory halálhírére a szászok valósággal felujjongnak, ahogy ezt több krónikásuk elmondja.) Báthory éveken át folytatott vakmerő és kihívó külpolitikája, melynek alapja a reális erőviszonyok fel nem ismerése, illetve semmibevevése volt, visszavonhatatlanul ellene ingerelte a Portát, amely saját érdekei felismerésében és védelmében korántsem volt olyan együgyű, mint ahogy Nagy László sejtetni engedti. A dívánban is tudták, hogy az 1613. májusi szebeni országgyűlés ratifikálta a császár-királyal kötött szerződést, melynek 5. pontja kimondta, hogy ha szükséges, a császári haderőt beengedik Erdélybe, és hogy titkos szerződésben Báthory katonai támogatást ígért a török ellen, vagyis, hogy a fejedelem szorult helyzetében mégiscsak „a császárhoz hajtotta” Erdélyt.¹ Báthorynak a fejedelemségről való letétele ekkor már elintézt dolog volt a Portán, a kérdés csak az volt, ki kerül a helyébe. Hogy Bethlen arra törekedett, a több jelölt közül ő legyen a győztes, ez régen tudott, nem Nagy László fedezte fel. Az azonban, hogy Báthoryt Bethlen lökte a végzetes politikai útra, azért, hogy lehetetlenné tegye őt s ezzel saját előrejutását segítse, amit Nagy László úgy fejez ki, hogy a kortársak tekintélyes része éppen Bethlent tekintette Báthory „rossz szellemének”, nem egyéb kitalálásnál. (Egyébként a Nagy László által a jegyzetben bizonyítékul idézett iratban Bethlen neve sem fordul elő: 258. 1. 44. jegyzet.)

Kedvelt eljárása Nagy Lászlónak, hogy szűkszavú forrásait megtoldja, saját kitalálását is tényként említve. Annak a

¹ A szerződések kiadva: *Österreichische Staatsverträge, Fürstentum Siebenbürgen*. Bearbeitet von Roderich Gooss. Wien, 1911. 411–420.

kijelentésének igazolására például, hogy „a történeti források sokkal botrányosabb hymen ügyeket őriztek meg Bethlen életéből, mint a Báthory Annával kapcsolatos állítólagos románca,” a jegyzetben a fejedelem saját levelére hivatkozik. Ebben a Thurzó Imrének írt levélben csak annyit találunk, hogy Bethlen méltatlankodik, semmi konkrétumot nem említve, hogy a főúri ifjú hitelt adott egyeseknek, akik őt paráználkodással vádolják „vénségemre való fordulásomnak idejében” (277. l. 118. jegyzet). A Bethlen és Imrefi János közti politikai ellentétre a lábjegyzetben egy korabeli költeményt idéz, mely azt bizonyítja, hogy a Báthory ellen szőtt Kendi-féle összeesküvésben mindketten ártatlanok voltak, nem csatlakoztak hozzá (258. l. 45. jegyzet). Arra is van példa, hogy a jegyzetben bizonyítékként említett helyen egészen másról van szó. Így arra, hogy Bethlen „harácsolási vágyból és hatalmi ambícióktól fűtve” már 1610 körül a fejedelemségre tört és Báthory Gábor megbuktatását tervezte, az idézett helyen egy anekdotikus följegyzés található arról, hogyan próbálta fel Bethlen 1619-ben Pozsonyban a kezére került Szent Koronát. (259. l. 51. jegyzet.)

Nem akarok Nagy László minden „adatán” végigmenni, kár volna az időért. Két dologgal azonban foglalkoznom kell, mert jellemző a tanulmányban alkalmazott történeti módszerre. Az egyik Báthory Gábor meggyilkolásának ügye, a másik Jenő és Lippa várának odaigérése a töröknek.

A tanulmányban azt olvassuk, hogy „Báthory Gábor meggyilkolása Bethlen intenciói és ígéretei nyomán történt.” A kortárs Nagy Szabó Ferenc marosvásárhelyi polgár följegyzéseiben említi, hogy a váradi kálvinista prédikátor, Keserői Dajka János szószékről buzdította híveit Báthory meggyilkolására. Mivel Bethlen 1615-ben Keserői Dajkát kinevezte udvari papjává, majd 1618-ban Erdély püspökévé, Nagy László bizonyítottan veszi, hogy ezzel „jutalmazta szolgálatait” a gyilkosság körül (260. l. 52. jegyzet). Mindenekelőtt szögezzük le, hogy Nagy Szabó szavahihetősége ebben a kérdésben erősen

kétes. Buzgó katolikus volt ugyanis, aki a kálvinistákról szívesen elhitt és elmondott minden rosszat. Visszaemlékezéseit 1650 körül, az események után majd negyven évvel vetette papírra, s egyébként is, Marosvásárhelyen élve, legfőljebb a hitsorsosai közt keringő szóbeszédből hallhatta a dolgot. Egyébként sem tűnik valószínűnek, hogy egy pap, bármilyen felekezet papja, a szószékről nyíltan gyilkosságra buzdítson, és különösen nem, saját fejedelme ellen, amikor az katonasággal a városban tartózkodik. S hogy ha már megteszi, a fejedelem ezt szó nélkül hagyja.

Ez azonban csak az egyik bizonyíték Bethlen bűnrészessége mellett. A másik, a perdöntő, Bethlennek egy saját levele. Idézem Nagy Lászlót: „Több más adat mellett Bethlen részességét a gyilkosságban bizonyítja az az 1613. október 28-án kelt levele is, amelyben azt írta: Báthoryt tegnapelőtt – tehát október 26-án – megölték a maga szolgálói. Szepesi Laczkó Mátétól tudjuk, hogy Géczi és Abafy először valóban október 26-án akarták megölni Báthoryt, de ez a kísérletük kudarcot vallott. Géczi erről a kudarcról nem értesítette idejében Bethlent, aki ezért datálta 26-ra a merényletet, mielőtt még Géczi jelentését megkapta volna.” (275. l. 108. jegyzet.) A 17. században a gyilkosság nemegyszer volt a politika módszere, s elvileg nem elképzelhetetlen, hogy Bethlen is élt vele. Báthory megölése roppant bonyodalmaktól szabadította meg őt és az országot is. De ha föltesszük is, hogy Bethlen előzetesen tudott az október 26-ra tervezett gyilkosságról, akkor sem hihető, hogy Szekender pasának tényként jelentse Báthory halálát, mielőtt arról biztos híre volna. Tudjuk azonban, hogy Géczi András levelét, melyben beszámolt Báthory haláláról, 28-án este 9 órakor adta át küldönce, Jánosi János Bethlennek Kolozsvárt.² Bethlen tehát, amikor a levelet írta, már tudott Báthory haláláról, s így akár a dátumot hibázta el az írődeák, akár a „tegnapelőtt” tollhiba

²Található a Nagy László által sűrűn idézett könyvben: Szilágyi Sándor: *Báthory Gábor fejedelem története*, Bp. 1882. 287.

tegnap helyett, sem az nem következik belőle, hogy részes a gyilkosság megszervezésében, sem az, hogy tudott előzetesen róla. Az Erdélyből elmenekült és Bécsben élő római katolikus püspök, akire Nagy László szintén hivatkozik (274. l.), csak annyit mond: „igen szava-meghitt emberektől értettem”, hogy a gyilkosokat Bethlen bérelte fel. A dolgozatban említett, Bethlen ellen szóló „több más adat”-ról viszont semmit sem tudunk.

Tudunk viszont valami másról, amit Nagy László elmellőz, pedig bizonyára ismeri, és ha valóban az igazságot keresi, legalább utalnia kellett volna rá. Abafi Miklós tokaji várkapitány, akit a császár-királyjal való szerződés alapján Báthory megsegítésére küldtek 2000 katonával, s aki Váradon a gyilkosság egyik aktív szervezője volt, 1613. november 20-án levelet írt Thurzó György nádornak, Bethlen esküdt ellenségének. Értesült róla – olvassuk –, hogy azt beszélik, Báthoryt a király és a nádor parancsára ölették meg. Ő kész az országgyűlés előtt tanúsítani, hogy ez nem igaz, „hanem az maga nyelve-vallása és fenyegetése hozott veszedelmet” Báthory Gáborra. Hogy fejedelem maradjon, török kézre akarta adni Váradot. Erre ők mindnyájan „azt találták és azon állottak meg, hogy jobb egy személynek – aki nagy veszedelembe igyekezett ejteni nemzetiségét és hazáját – meghalni, hogy semmint igyekeztit véghez hagyni vinni és annakutánna nemzetünk, hazánk veszedelmét látni.”³ Thurzó és a bécsi udvar kapva kapott volna rajta, ha a gyilkosságot Bethlenre foghatja, ezt Abafi is tudta, s bizonyára meg is tette volna, ha Bethlennek valami része van a dologban.

Nézzük végül Jenő és Lippa vára odaigérését a töröknek. Ennek az ügynek Nagy László különösen nagy jelentőséget tulajdonít, Bethlen elvetemült voltának ez egyik fő bizonyítéka. Ahogy írja – kénytelen vagyok őt még egyszer idézni – Bethlen, hogy a trónt elnyerje, „elsőként az erdélyi fejedel-

³ Közölve: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1896. 451–452. Nagy László ugyaninnen más vonatkozásban idéz, l. 42. jegyzetét.

mek közül” kötelezettséget vállalt arra, hogy átadja a töröknek Jenőt és Lippát, majd utólag azt állította, hogy „nem én ígértem Lippát a töröknek, hanem szegén Zsigmond fejedelem . . . Az ótától fogva való ígéretekből vött materiát a török a várak kérésére.” Mindez azonban Bethlen kitalálása, hiszen – olvassuk tovább – az 1601-ben Báthory Zsigmondnak, az 1605-ben Bocskai Istvánnak és az 1608-ban Báthory Gábornak adott szultáni athnámékban nincs nyoma ilyesminek.” (269. l. 82. jegyzet.)

Igaz, az athnámékban ez a kikötés először Bethlen esetében jelenik meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy az ő elődei nem ígérték oda a két várat. Ezt Nagy Lászlónak is kell tudnia, ez minden történeti kézikönyvben benne van.

Lippát és Jenőt Báthory Zsigmond idején, 1595-ben foglalták vissza a töröktől az erdélyi hadak. A két vár birtoklása jelentős volt stratégiai szempontból, a Maros vonalát védték. Ezért a Porta sohasem mondott le birtoklásukról. 1596-ban, majd 1598-ban megpróbálta fegyverrel megvenni, amikor ez nem sikerült, diplomáciai úton igyekezett visszaszerezni. 1599-ben a két vár átadásához kötötte Báthory András bíboros fejedelemségének elismerését.⁴ Mivel pedig András fejedelem ezt visszautasította⁵, a török nem állt mellé, így teljesen magára maradt s a mindenfelől rázúduló ellenséggel szemben nem tudott megállni.

Nyilván ez a tanulság készítette Báthory Zsigmondot, hogy amikor harmadszor is visszatért fejedelmi székébe, első dolga az volt, hogy a törökkel való viszonyát rendezze. A Porta pedig csak úgy állt vele szóba, ha ígéretet tesz Jenő és Lippa visszaadására. Hogy ez szóban történt-e, követe révén, vagy írásban, nem tudjuk. De az ígéret megtörténtét bizonyítja, hogy amikor

⁴ A szultán levelét közli Bethlen Farkas: *Historia de rebus Transylvanicis*. IV. Nagyszeben, 1785. 284–286.

⁵ *Szamosközy István történeti maradványai*. Kiadta: Szilágyi Sándor. II. Bp. 1876. 248.

néhány hónap múlva Zsigmond újra lemondott és Erdélyt elhagyta, az 1602 júniusában Basta császári hadvezér előtt meghódoló hívei írásban kötik ki, hogy a töröknek ígért két várat a tábornagy nem adja át.⁶ Ettől kezdve minden erdélyi fejedelemnek írásban kellett köteleznie magát a két vár átadására. Odaigérte Bocskai⁷, s Rákóczi Zsigmondnak is köteleznie kellett magát 1607 őszén, hogy „valamint üdvezült praedecessorunk (értsd: Bocskai) Lippa és Jenő váraknak, minden kastélyival, hozzátartozó palánkokkal és munícióval hatalmas császárunk (értsd: a szultán) kezére való assignálása felől quietantiát adott volt, assecurálván azáltal a török nemzetet, úgy én is azon formában . . . assignálom.”⁸ Pedig egy korabeli jelentés szerint mindent megtett, hogy ne kelljen ilyen ígéretet tennie. 1607 októberében a Kassán gyűlésező felső-magyarországi rendek is követeket küldtek Erdélybe, intvén a fejedelmet és a rendeket, hogy „az végházakat megőrizzék, a török keziben ne ejtenék,” de hiába, a Porta ragaszkodott hozzá.⁹

A Báthory Gábornak adott athnámé (amelyre Nagy László hivatkozik) valóban nem említi név szerint a két várat, de kimondja, hogy a határok aszerint legyenek, „valamint Tömös-vár vidékit registrálván Khalil bég katalógusba írta volt,” ez az összeírás pedig 1590 előtt készült, amikor Lippa és Jenő török hódoltság volt.¹⁰ Persze Báthory Gábor éppen úgy nem sietett ezt a feltételt teljesíteni, ahogy elődei sem. 1612–13-ban azon-

⁶ Az irat: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. V. Bp. 1879. 124–126. Nagy László számos helyen idézi ezt a kiadvány-sorozatot.

⁷ L. 1605. szeptemberében a nagyvezérnek írt levelét: Pray György: *Epistolae procerum*. III. Pozsony, 1806. 280–282.

⁸ *Török-magyarokori államokmánytár*. I. Pest, 1868. 65. Ebből a kötetből is többször idéz Nagy László.

⁹ Az említett jelentés és a követség iratai: Bécsi Állami Levéltár, Hungarica, Allgemeine Acten Fasc. 153. Conv. a.

¹⁰ *Erdélyi Történelmi Adatok*. II. Kiadta: Gr. Mikó Imre. Kolozsvár, 1856. 335.

ban a Porta már egyre erőteljesebben követelte a két várat, s Báthory ígéretet is tett, hogy visszaadja.¹¹

Szó sincs tehát arról, hogy Bethlen elsőként tett volna ígéretet Jenő és Lippa visszaadására, ahogy Nagy László olyan határozottan állítja, s igenis – úgy, ahogy Bethlen írta – Báthory Zsigmond volt az első, aki a Portának ezt a feltételét vállalta. Az nyilvánvaló, hogy Konstantinápoly a sorozatosan nem teljesített ígérek után teljesen bizalmatlanná vált, és Bethlennél kenyértörésre vitte a dolgot. Mindezt Nagy László éppen olyan jól tudja, mint én, vagy más, de ha ezt mondja el, akkor nincs szenzáció. Akkor nem lehet Bethlent elvetemültnek és hazugnak bélyegezni, akkor nincs miért megróni a történészeket, akkor elmarad az egész leleplezés.

Milyen kár, hogy egy ilyen tehetséges és jól felkészült ember, mint Nagy László, a történeti igazság felderítése helyett a mindenáron való szenzációhajhászásra adta magát. De amíg ezt az utat járja, úgy érzem, nem állhatok le vele vitatkozni.

Levelém közzétételére egyébként felhatalmazlak. Soraim egy másolati példányát Nagy Lászlónak is megküldöm.

Sokszor köszöntelek

BENDA KÁLMÁN

Igen Tisztelt Főszerkesztő Úr!

„Kegyelmed, hogy minálunknál bölcsebb, vitézb, gazdagb, – lehet; mert isten minket talám abbeli grátiájával nem akart meglátogatni” – írta Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1626 elején Eszterházy Miklós nádornak, amikor tudomást szerzett elméjének „nagy exacerbatiojával” és szívének „keserűségével”

¹¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, VI. Bp. 1880. többhelyt, majd az ígéret: 290–291.

arról, hogy ellenfele őt „gyalázatos (gyalázó)” szavakkal illeti, így folytatva levelét: „De nem illik egy eszes s vitéz emberhez is az, hogy valamely felebarátját, sőt ellenségét is gyalázatosan tractálja . . .” Valami hasonlót kellene nekem is Benda Kálmánnak válaszolni, ha valaha az életben személyes kontaktusba kerülnék vele. Ám miután az Önnek küldött – immáron *második változatú** de személyeskedő gorombaságoktól és durva tényferdítésektől most sem mentes – írásműve után ilyenre aligha kerül sor, Önnek írom meg reflexióimat Benda Kálmán levelére.

Nagyon szeretném elkerülni, hogy betévedjek e magáról megfélemezett történész kollégám „utcájába”, s ezért csak a tényekre kívánok szorítkozni ebben a kedvem ellenére írt levélben:

Benda Kálmán az Önnek írt levélváltozatokban a hetvenes évek közepétől megjelent publikációimat olyanoknak minősíti, amelyek – szerinte – alatta vannak a minimumként megkívánt szakmai etikai mércének. Ezen túlmenően azt állítja, hogy megjelent írásaim „idézetei, hivatkozásai tömegükben elkápráztatják a nem szakembert, de egyoldalúak és korántsem megbízhatóak.” A megbélyegző kitételt és a kritikai megjegyzést olvasva óhatatlanul fölmerülő kérdés: vajon ezeket a kifogásolt momentumokat megjelent munkáim szaklektorai miért nem vették észre? Vagy talán nem voltak a korszak olyan ismerői, hogy erre fölfigyeljenek? Bajos lenne ilyesmit állítani, hiszen ezeknek a „szakmai etikai mércének” alatta maradó publikációknak a szaklektorai – alfabetikus sorrendben – a következők voltak: Benczédi László, Benda Kálmán, Dankó Imre, Hegyi Klára, Klaniczay Tibor, Kosáry Domokos, Perjés

*E megjegyzés – melyhez a szerző ragaszkodott – filológiai pontatlanság. Benda K. eredeti levelének első részét – mely Nagy L. eddigi történelmi munkásságával foglalkozott – a szerkesztőség kérésére törölte.

Géza, Péter Katalin, Rácz István és Szakály Ferenc, hogy a monográfiák, cikkek, tanulmányok szerkesztőit ne is említsem. Ám a szaklektori és szerkesztői véleményeken túl – néha már számomra zavarba ejtően – dicsérően nyilatkoztak ezekről a megbélyegzett művekről a korszak más neves történész és irodalomtörténész kutatói is a nékem írt leveleikben. Mindenekelőtt maga Benda Kálmán, aki a birtokomban levő – 1976 szeptembere és 1981 áprilisa közt írt – kilenc levelében ugyan csak méltatóan szolt a most lepocskondiázott publikációimról. 1978 szeptemberében többek között ezeket írta: „Az utóbbi időben örvendetesen nekilendült történetírói működésed, kiszélesült, el is mélyült, tudományos és népszerűsítő vonalon egyaránt kiszélesedett. Fontos, hogy ez a most benned levő lendület ne lankadjon ezután se.” Ám fölöttébb pozitívan fogadta Benda Kálmán a „Gyorsuló Idő” sorozatban megjelent „*Sok dolgot próbála Bethlen Gábor . . .*” című munkámat is, legalább is az 1981. április 30-án kelt levelének tanúsága szerint, amelyben többek között ezeket írta: „örülök neki, hogy a szűkebb szakemberek köréből a nagy nyilvánosság elé is eljutott.” Örömmel közölte velem azt is, hogy az általa vezetett Bethlen-vetélkedőn: „A győztesek jutalomkönyveket kaptak és ezek között ott volt a te Bethlen-kiadványod is. Remélhetőleg az ifjak el is olvassák.”

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Idézhetnék még Benda Kálmán leveleiből bőven ilyen és ehhez hasonló elismeréseket és dicséreteket. Ám nem tudnék olyan részletet idézni, amelyben akár csak halvány célzást is olvashattam volna arra vonatkozólag, hogy írásaim alatta maradnak „a szakmai etikai mércének”. Ezek után bajosan tudnám eldönteni, hogy Benda Kálmánnak melyik az *igazi* véleménye a hetvenes évek második felétől megjelent publikációimról? Az, amiket nekem írt, vagy az, amiket Önnek írt? Annak eldöntését Önre bízom, hogy ez a kétféle véleménymondás mennyiben felel meg a „szakmai etikai követelményeknek”? S kérem, engedje el nekem azt is, hogy részletesen reflektáljak Benda Kálmánnak az engem

„szenzációhajhász”-sal vádoló kitételeire, ami mögött valamiféle kóros feltűnési viselkedést is sejtet. Talán erre illik leginkább a közmondás: „Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejű!”, aminek igazáról nemcsak a szűkebb szakmai közönség, de a széles nyilvánosság is számos esetben meggyőződhetett. Mindenesetre nem ártana Benda Kálmánnak előbb a tükörbe nézni, mielőtt mást vádol ilyesmivel.

Amennyiben kutatási eredményeim és írásaim valóban „felforgatták a magyar történelem eddigi értékrendjét” – akkor annak csak örülni tudok, mert ez az értékrend az általam kutatott XVII. századi magyar történetet illetően – meggyőződésem szerint – sok vonatkozásban torz, nem a történeti valóságot tükröző. Történetírói munkásságom arra irányult és irányul, hogy a még meglévő fehér foltok eltüntetésén túl harcoljak a különféle torzítások és torzulások ellen.

Rátérve Benda Kálmán levelének azon részére, amelyben „kioktat” engem „Bethlen Gáborból” – kissé megint zavarban vagyok. Benda Kálmán ominózus levele, valamint TV-, Rádió- és egyéb szereplései alapján méltán azt hihetné a témában kevésbé járatos személy, hogy valamiféle széles körű Bethlen-kutatás és tekintélyes publikáció áll mögötte, noha – legjobb tudomásom szerint – valójában két, Bethlennel is foglalkozó könyv recenziója és a magyar korona történetéről szóló népszerű mű 15 oldala mindössze az, ami eddig tőle Bethlen Gáborról megjelent. Ám úgy tűnik, hogy ezt a publikációs bázist elegendőnek érzi ahhoz, hogy négy, Bethlen Gáborról írt monográfiám és több mint egy tucat hosszabb Bethlen-tanulmányom publikálása után kioktasson arról, hogy mi is az igazság ebben a dologban! Miután levelét maga sem tekinti tudományos vitairatnak, én sem kívánok érdemben vitatkozni azzal. Már csak azért sem tehetném ezt, mert a folyóirat szerkesztőjétől olyan felszólítást kaptam, hogy a Benda Kálmán levelére írt válaszom ne legyen több az ő írásának a felénél. Ám érdemben vitázni nincs is nagyon miről. Mert ugyan mit lehet vitatkozni arról, hogy *először* ki ígérte Lippát

a töröknek? Szóban elhangzott – vagy el nem hangzott – ígéreték tisztázása, évszázadok múltán, a lehetetlenséggel határos. Azt azonban Benda Kálmán sem vitatja, hogy a Bethlen Gábornak adott szultáni athnámében szerepel először Lippa átadása, és azt sem, hogy Bethlen volt az, aki ostrommal elfoglalta Lippát, hogy azt a töröknek átadja. Hasonlóan fölösleges azon is vitázni, hogy vajon kinek a megbízásából és ígéretére gyilkolták meg Báthory Gábor fejedelmet. Benda Kálmán azzal „érvel”, hogy Bethlen önleplező levele pusztán „tollhiba” szüleménye, és hogy az ellene tanúskodó „pápista” tanúk – Nagy Szabó Ferenc és Csíki István püspök – nem szavahihetők. Arra azonban nem tér ki, hogy ha Bethlen olyan ártatlan volt ebben a dologban, akkor miért tétette el láb alól – minden vizsgálat nélkül – a merényletet a helyszínen irányító Géczi Andrást és a hóhérmunkát végző hajdúkapitányokat? Hiszen leginkább ezek tisztázhatták volna őt a Báthory-gyilkosságban való részesség vádjá alól, amit különben Erdély-szerzte beszéltek a kortársak. Vagy vitatkozzunk azon, hogy a váradi prédikátort nemcsak az „elfogult pápista” Nagy Szabó Ferenc vádolta azzal, hogy Báthory meggyilkolására uszított, hanem az erdélyi országgyűlés is, amelyik 1614-ben beidézte őt, Rhédeyvel együtt, „hogy megmentsek magokat a vajda és az ország előtt az Báthory fejedelem halálában, hogy ők nem vétkesek.”

Nem merem azt hinni, hogy az engemet oly fölényesen kioktató Benda Kálmán ne ismerné mindazokat az adatokat, amelyek egyértelműen ellentmondanak állításai helytállóságának. Legfeljebb arról lehet szó, hogy ugyanaz a történettudós, aki annak idején oly imponáló bátorsággal oszlatta el a Martinovics Ignác körüli hamis legendákat, Bethlen Gábor esetében kétségbeesetten ragaszkodik egy hamis mítoszhoz. Itt ugyanis nem holmi „pápista” személyről, hanem egyesek által „kálvinista szentté” torzított szellemalakról van szó. Az ilyen egyoldalú, elfogult magatartásra legfeljebb csak Benda Kálmán némileg módosított sorait lehetne idézni: milyen kár, hogy egy

ilyen tehetséges és jól felkészült ember az elfogultság béklyóiba zárva Bethlen Gábor esetében az igazság felderítésére irányuló kutatás helyett hamis legendák makacs védelmezőjének dicstelen szerepkörét vállalta!

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Amennyiben Benda Kálmánnak a becsületsértés és a személyiség hitelrontásának határát súroló levele a folyóiratban publikálásra kerül, úgy kérem, hogy ezen reflexióm ugyanabban a számban, módosítás nélkül közlésre kerüljön. Őszintén sajnálom, hogy az adott körülmények között nincs módom arra, hogy érdemi, tudományos vitát folytassak a folyóiratban megjelent írásommal kapcsolatban, de ilyen vitához megfelelő tudományos vitapartnerre lenne szükség és nem pedig Rugonfalvi Kiss István nyomdokait követő levélíróra.

Őszinte tisztelettel üdvözlí Önt:

NAGY LÁSZLÓ

EGY KIADÓI TETT SZÍNE ÉS FONÁKJA*

Érdemes és valódi igényre felelő tette vállalkozott a Helikon Kiadó, amikor az *Ómagyar Mária-siralom* évszázadok óta ölében rejtő ún. Löweni kódexnek hazánkba való „áttelepülése” alkalmából 30000 példányban kiadta a *Mária-siralom* kéziratának (remek technikával a környezetből kiemelt, olvashatóvá tett) hasonmását, majd közölte a kézirat „betűhív átírását”, „eredeti” olvasatát (sajnos, egy szögletes zárójelbe tett, oda nem való információval megtoldva: [1300 körül]. Ezt követi a vers(fordítás) „mai értelmezés szerint”, végül Keresztury Dezső tanulmánya *Mária siralmaról* (nem egészen eltalált)

**Ómagyar Mária-siralom*. Keresztury Dezső tanulmányával, Szalay Lajos rajzaival. Helikon, 1982.